

KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILARDA XOTIRANI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDOGOGIK MASALALARI

Samandarova Nafisa Matkurbanovna

Xorazm viloyati Hazorasp tumanidagi

9-son maktab amaliyotchi psixologi

Matmuratova Muazzam Zakirbayevna

Xorazm viloyati Hazorasp tumanidagi

1 - son maktab amaliyotchi psixologi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda xotirani shakllantirishning psixologik-pedagogik masalalari yoritilgan. Xotiraning ta'lim jarayonidagi ahamiyati, uning rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar hamda xotirani mustahkamlashning samarali usullari tahlil qilingan. Shuningdek, o'qituvchi, ota-ona va maktab psixologining bu jarayondagi o'rni ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar:Xotira, kichik maktab yoshi, bilish jarayonlari, ta'lim-tarbiya, psixologik rivojlanish, pedagogik yondashuv, diqqat, tafakkur, o'quv faoliyati, psixologik yordam.

KIRISH

Kichik maktab yoshi bolaning bilish jarayonlari faol rivojlanadigan davr hisoblanadi. Ayniqsa, xotiraning rivojlanishi o'quv faoliyatining muvaffaqiyatli kechishida muhim ahamiyat kasb etadi. O'quvchilarning bilimlarni o'zlashtirishi, eslab qolishi va amaliyotda qo'llay olishi xotira jarayonining qay darajada rivojlanganligiga bog'liq. Xotira inson psixikasining muhim tarkibiy qismi bo'lib, axborotni qabul qilish, saqlash va kerakli paytda qayta tiklash imkonini beradi. Kichik maktab yoshidagi bolalarda dastlab ko'proq ixtiyorsiz xotira ustun bo'lsa, ta'lim jarayonida asta-sekin ixtiyoriy xotira shakllanib

boradi. Bu esa o'quvchilarning ongli ravishda ma'lumotlarni eslab qolish va qayta tiklash qobiliyatini rivojlantiradi.

Xotiraning rivojlanishiga bir qator omillar ta'sir ko'rsatadi. O'quv materialining qiziqarli va tushunarli bo'lishi, bolaning o'quv motivatsiyasi, emotsional holati hamda sog'lom psixologik muhit muhim omillar hisoblanadi. Qiziqish bilan o'rganilgan ma'lumotlar uzoq muddat xotirada saqlanib qoladi. Ta'lim jarayonida ko'rgazmalilik tamoyilidan foydalanish xotirani rivojlantirishning samarali vositalaridan biridir. Rasmlar, jadvallar, didaktik o'yinlar va multimedia vositalari o'quvchilarning eslab qolish jarayonini faollashtiradi. Ayniqsa, tasviriy va obrazli materiallar kichik yoshdagi bolalar xotirasini mustahkamlashga yordam beradi.

Xotirani rivojlantirishda takrorlash usuli ham muhim ahamiyatga ega. Muntazam ravishda o'tilgan mavzularni qaytarish bilimlarning mustahkamlanishini ta'minlaydi. Shu bilan birga, ma'lumotlarni mantiqiy bog'lash va tizimlashtirish eslab qolish samaradorligini oshiradi. O'qituvchi xotirani rivojlantirishga qaratilgan maxsus mashqlar va topshiriqlardan foydalanishi lozim. She'r yodlash, matn mazmunini qayta hikoya qilish, mantiqiy o'yinlar va ijodiy topshiriqlar xotira hajmini kengaytirishga xizmat qiladi.

Maktab psixologi o'quvchilarning individual xususiyatlarini o'rganib, xotira bilan bog'liq qiyinchiliklarni aniqlashi va tegishli tavsiyalar berishi zarur. Zarurat tug'ilganda rivojlantiruvchi mashg'ulotlar tashkil etilishi maqsadga muvofiqdir. Ota-onalar ham uy sharoitida bolalarning xotirasini rivojlantirishga e'tibor qaratishlari kerak. Kitob o'qish, mantiqiy o'yinlar, suhbatlar va kundalik voqealarni eslab hikoya qilish kabi mashg'ulotlar xotira rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Kichik maktab yoshi —odatda 6–10 yosh oralig'idagi davrni o'z ichiga oladi. Bu davr bolaning hayotidagi eng muhim bosqichlardan biri bo'lib, u shaxsning keyingi intellektual, emotsional va ijtimoiy rivojlanishiga asos yaratadi. Shu yoshda bola asosiy psixik jarayonlarni, ya'ni fikrlash, xotira, e'tibor, his-tuyg'u va muloqot ko'nikmalarini faol ravishda shakllantiradi. Mazkur davrda bola o'qish, o'rganish va ijtimoiy muhitga moslashish jarayonida yangi tajribalar orttiradi, bu esa uning shaxsiy rivojlanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Psixik rivojlanish jarayonini chuqur o'rganish bolaning maktabdagi

o‘quv muvaffaqiyati, ijtimoiy moslashuvi va kelajakdagi shaxsiy barkamolligi uchun beqiyos ahamiyatga ega. Shu bois, kichik maktab yoshidagi bolalarning psixologik o‘rishini tahlil qilish pedagogika va psixologiya fanlari uchun dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Aqliy rivojlanish Kichik maktab yoshidagi bolalarning psixik rivojlanishida aqliy o‘rish markaziy o‘rinni egallaydi. Bu davrda bola atrof muhitni idrok etish, tahlil qilish va xulosa chiqarish qobiliyatini faol ravishda rivojlantira boshlaydi. Birinchidan, bolalarda tushuncha va taqqoslash ko‘nikmalarini shakllanadi. Ular predmet va hodisalarni shakli, rangi, hajmi yoki boshqa belgilariga ko‘ra farqlash, guruhlash hamda o‘zaro taqqoslashni o‘rganadi. Bu esa mantiqiy fikrlashning dastlabki bosqichini tashkil etadi. Ikkinchidan, bola sabab–natija munosabatlarini anglashni boshlaydi. U hodisalar o‘rtasidagi bog‘liqlikni tushunib, “nima uchun?” va “qanday qilib?” kabi savollarga mustaqil javob topishga harakat qiladi. Bu jarayon uning tafakkurini chuqurlashtiradi hamda analitik fikrlashga zamin yaratadi. Uchinchidan, bu yoshdagi bolalarda muammoli vaziyatlarni hal qilish qobiliyati rivojlanadi. Masalan, matematik masalalar, mantiqiy topshiriqlar yoki hayotiy holatlarga doir savollarni mustaqil tahlil qilib, to‘g‘ri yechim topishga intilish kuchayadi. Bu esa ularning mustaqil fikrlash, dalil keltirish va xulosa chiqarish malakalarini rivojlantiradi.

Umuman olganda, kichik maktab yoshida aqliy rivojlanish bola tafakkurining aniqdan mavhuma, amaliy faoliyatdan nazariy tushunchaga o‘tish bosqichini ifodalaydi. Shu sababli o‘qituvchilar va ota-onalar bu jarayonni rag‘batlantirish, bolada tahliliy va ijodiy fikrlashni qo‘llab-quvvatlash orqali uning intellektual salohiyatini yanada yuksaltirishi mumkin. E’tibor va xotira rivojlanishi Kichik maktab yoshidagi bolalarda e’tibor va xotira jarayonlari faol shakllanadi hamda ularning o‘quv faoliyatida muhim ahamiyat kasb etadi. Bu davrda bola o‘z diqqatini boshqarish, kerakli ma’lumotni eslab qolish va uni qayta tiklash qobiliyatlarini bosqichma-bosqich rivojlantiradi. Avvalo, e’tiborning barqarorligi ortadi. Bola dars jarayonida diqqatini uzoqroq muddat davomida bir obyektga yoki faoliyatga qaratib tura oladi. Shu bilan birga, ixtiyorsiz e’tibor asta-sekin ixtiyoriy e’tiborga o‘tadi — ya’ni bola o‘zini nazorat qilishni, muayyan vazifaga ongli ravishda diqqatni jamlashni o‘rganadi. O‘qituvchi bilan o‘zaro muloqot, topshiriqni mustaqil

bajarish jarayonlari bu jarayonni mustahkamlaydi. Shuningdek, xotira jarayonlari sezilarli darajada rivojlanadi. Bola yangi ma'lumotlarni tezroq o'zlashtiradi, ularni mantiqan bog'lay oladi va kerak paytda qayta esga tushira oladi. Bu yoshda xotira ko'proq ko'rgazmali-obrazliva eshituv xotirasi shaklida namoyon bo'ladi, biroq asta-sekin mantiqiy va ma'noli xotirarivojlana boshlaydi. Bola axborotni faqat takrorlash orqali emas, balki uni tushunish, tahlil qilish orqali yodda saqlaydi. Umuman olganda, kichik maktab yoshidagi bolalarning e'tibor va xotira rivojlanishi — ularning bilim olish, topshiriqlarni mustaqil bajarish va mantiqiy fikrlash jarayonlarini yuksaltiruvchi asosiy omillardan biridir. Shu bois o'qituvchilar bolalarda diqqatni boshqarish, materialni eslab qolish va esga tushirish ko'nikmalarini rivojlantiruvchi o'yinlar, mashqlar hamda metodlardan keng foydalanishlari lozim.

Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning xotirasini rivojlantirish boshlang'ich ta'limning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Mazkur yosh davrida xotira jarayonlari faol shakllanadi va o'quv faoliyatining samaradorligini ta'minlashda muhim o'rin tutadi. Shu sababli o'quvchilarning xotirasini rivojlantirishga qaratilgan pedagogik va psixologik yondashuvlardan samarali foydalanish zarur.

Xotirani rivojlantirishda ko'rgazmali vositalardan foydalanish alohida ahamiyatga ega. Turli rasmlar, jadvallar, sxemalar, modellar hamda multimedia materiallari o'quvchilarning ma'lumotlarni tezroq qabul qilishi va uzoq muddat eslab qolishiga yordam beradi. Shuningdek, o'yin texnologiyalaridan foydalanish ham xotira rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. "Eslab qol", "Nima o'zgardi?" kabi xotira o'yinlari, rolli o'yinlar va didaktik mashg'ulotlar bolalarning qiziqishini oshirib, eslab qolish jarayonini yengillashtiradi.

Xotirani mustahkamlashda ma'lumotlarni muntazam takrorlab borish muhim omillardan biridir. Dars davomida qisqa muddatli takrorlash, keyingi mashg'ulotlarda esa uzoq muddatli takrorlash usullaridan foydalanish o'quv materialining puxta o'zlashtirilishini ta'minlaydi. Bundan tashqari, yangi bilimlarni o'quvchining avvalgi tajribasi bilan bog'lash, ranglar, shakllar, tovushlar va hissiy taassurotlar orqali assotsiativ bog'lanishlar yaratish ham xotira samaradorligini oshiradi.

O'quvchilarga xotira strategiyalarini o'rgatish ham katta ahamiyatga ega. Ma'lumotlarni guruhlariga ajratish, mazmuniga ko'ra kategoriyalash, kichik qismlarga bo'lib o'rganish, mental xaritalardan foydalanish va turli eslab qolish usullarini qo'llash xotiraning rivojlanishiga xizmat qiladi. Har bir darsda qisqa xotira mashqlarini tashkil etish, ma'lumotni ko'rish, eshitish va amaliy faoliyat orqali qabul qilish imkoniyatini yaratish ham samarali natijalar beradi.

Shuningdek, harakat bilan bog'liq mashqlar, musiqa va ritm asosida tashkil etilgan faoliyatlar o'quvchilarning eslab qolish qobiliyatini kuchaytiradi. O'quvchilarning shaxsiy qiziqishlariga mos mavzular va topshiriqlardan foydalanish esa ularning o'quv motivatsiyasini oshirib, xotira faoliyatini yanada faollashtiradi.

Xotirani rivojlantirish jarayonida o'quvchilarga ortiqcha yuklama bermaslik, vazifalarni bosqichma-bosqich murakkablashtirish, muvaffaqiyat hissini ta'minlash va ijobiy rag'batlantirish muhimdir. Shu bilan birga, har bir bolaning individual xususiyatlari, ya'ni ko'ruv, eshituv yoki harakat orqali eslab qolish imkoniyatlari hisobga olinishi lozim.

Xotira rivojlanish darajasini baholash uchun tezkor eslab qolish testlari, so'zlar ketma-ketligini yodda saqlash topshiriqlari, rasm va predmetlardagi o'zgarishlarni aniqlash mashqlari hamda og'zaki va yozma takrorlash natijalaridan foydalanish mumkin. Mazkur usullar orqali o'quvchilarning xotira faoliyatidagi o'zgarishlarni kuzatish va rivojlantirish bo'yicha zarur tavsiyalar ishlab chiqish mumkin. Kichik maktab yoshi inson hayotidagi eng muhim taraqqiyot bosqichlaridan biri bo'lib, bu davrda bolaning shaxsiyati, tafakkuri, his-tuyg'ulari va ijtimoiy xulq-atvori shakllanadi. Shu davrda bola nafaqat yangi bilimlarni o'zlashtiradi, balki mustaqil fikrlash, e'tiborini jamlash, xotirasini rivojlantirish, muloqot va o'zini ifoda etish ko'nikmalarini egallaydi. E'tiborva xotiraning barqarorlashuvi o'quv faoliyatida muhim ahamiyat kasb etadi, chunki bu jarayonlar bilimlarni anglash, eslab qolish va qayta qo'llashni osonlashtiradi. Til va muloqot qobiliyatining rivojlanishi esa bolalarga o'z fikrlarini aniq, izchil va madaniyatli tarzda ifodalash imkonini beradi. Shu bilan birga, hissiy va ijtimoiy rivojlanish bolalarda hamdardlik, hamkorlik, do'stlik va jamoaviylik tuyg'ularini shakllantiradi. Motor ko'nikmalarining takomillashuvi esa bolaning nafaqat jismoniy, balki ijodiy va aqliy rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Yozuv, chizmachilik, sport va qo‘l mehnati kabi faoliyatlar orqali bola o‘z harakatlarini boshqarish, aniqlik va muvozanatni saqlashni o‘rganadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarda xotirani shakllantirish ta’lim-tarbiya jarayonining muhim vazifalaridan biridir. Xotiraning rivojlanishi o‘quvchilarning bilimlarni puxta o‘zlashtirishi, tafakkur va diqqatining takomillashishiga xizmat qiladi. O‘qituvchi, ota-ona va maktab psixologining hamkorligi asosida tashkil etilgan maqsadli ishlar bolalarda xotira jarayonlarining samarali rivojlanishini ta’minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

- 1.1 Vygotskiy, L.S. “Bolalarda psixik rivojlanishning ijtimoiy nazariyasi”..
- 2.2 Piaget, J. “Bolalar psixologiyasi”.
- 3.3 Elkonin, D.B. “Bolalar psixologiyasi va o‘yin”.
- 4.4 Isaev, A.V. “Maktab yoshidagi bolalarning psixologik rivojlanishi”. Tashkent: O‘qituvchi, 2005.
- 5.5 Zimnyaya, I.A. “Pedagogik psixologiya”. Moskva: VLADOS, 2003.
- 6.6 Гальперин, П.Я. “Psixik faoliyatning rivojlanish bosqichlari”.
- 7.7 Бим-Бад, Б.Г. “Bolalarning ijtimoiy va emotsional rivojlanishi”.
- 8.8 Бурова, И.В. “Maktab yoshidagi bolalarning idrok va tafakkuri”. Tashkent: Fan, 2010.